

УДК 338.911:338-98

Дейнега О.В., Підцерковна І.О.*

Рівненський інститут слов'янознавства

*ДУ "Львівська політехніка", кафедра економіки енергетичних
і хімічних підприємств та маркетингу**КОРИСНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ВИРОБНИЧИМ СПОЖИВАННЯМ
ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ**

© Дейнега О.В., Підцерковна І.О., 2000

Розкрита сутність терміна "споживча вартість основних фондів". Обґрунтовані пропозиції диференціації цього терміна щодо певних сфер виробництва.**The uncovered essence of the term "the consumer cost of a fixed capital". The reasonable proposals of differentiation of this term of rather definite orbs of production.**

Перехід до ринкових умов господарювання, що ще й досі відбувається в нашій країні, супроводжувався різкою зміною чинної системи економічних відносин. Саме стихійність призвела до того, що не було вчасно трансформовано існуючі теоретичні підвалини для дослідження більшості економічних явищ. Економічні поняття, які раніше використовувалися, змінили свій зміст, проте чіткого понятійного визначення на сучасному етапі вони так і не отримали. Це твердження справедливе для багатьох економічних понять і категорій. Стосується воно і такої базової економічної категорії, як корисність.

Корисність як економічна категорія може характеризувати різні предмети й явища. Як предмет, що потребує оцінки на сучасному етапі, виступають і основні засоби. Ця необхідність зумовлена тим, що саме основні засоби є тим об'єктивним фактором, який визначає розвиток продуктивних сил суспільства, а їх вдосконалення є основою підняття народного господарства на принципово новий науково-технічний та організаційно-економічний рівень, переведення його на шлях інтенсивного розвитку, досягнення високого рівня продуктивності суспільної праці, якості продукції та ефективності виробництва. Покращання їх використання в якості елементів виробництва залишається одним з найважливіших завдань, вирішення якого покладено на організаційно-виробничу ланку народного господарства країни – підприємство.

Засоби праці при соціалізмі, як правило, не проходили сфери дійсно вільного ринку, але вони брали безпосередню участь в економічному обороті соціалістичного народного господарства. Функціонування всього народногосподарського комплексу Радянського Союзу базувалося на принципах, властивих сучасній низовій організаційній ланці народного господарства підприємству.

Тогочасна організаційна народногосподарська єдність створювала умови для забезпечення безперервного руху майже кожного елемента основних фондів у сферах його виробництва, обігу (обміну) та споживання. Окремий елемент основних фондів послідовно й у порівняно короткі строки проходив стадіями суспільного відтворення, завершуючи "своє життя" у сфері споживання. Збалансованість народногосподарських пропорцій надавала руху основних фондів цілеспрямованого та порівняно конкретного характеру: заздалегідь

визначені потреби окремих підприємств-споживачів основних засобів задовольнялися в необхідних їм обсягах і елементах основних фондів.

Із реформуванням у нашій країні відносин власності в системі соціально-економічних відносин все чіткіше проглядається внутрішня організаційна відокремленість і економічна самостійність суб'єктів господарювання. Водночас народногосподарська організаційна єдність національної економіки досягається на засадах добровільності та демократичності в сфері обміну через реалізацію соціально-економічних відносин "попит-пропозиція". В цих умовах значно ускладнюється вивчення, оцінка та прогнозування відтворення основних фондів.

Рух продукту праці сферами його відтворення, котрий визначається схемою "виробництво-обмін-споживання", в умовах високої ймовірності реалізації права власності на засоби виробництва виглядає занадто спрощено і набуває вигляду швидше гіпотетичного. Дійсна траєкторія руху продукту праці має передбачати можливість його повторного повернення в сферу обміну після деякого обмеженого в часі періоду споживання. Зміна власника трансформує схему руху продукту праці до вигляду – "виробництво-обмін-споживання-обмін-...-споживання". Крім того, зважаючи на доцільність заходів з відновлення основного засобу, конфігурація вищенаведеної схеми обов'язково ускладнюється фактом фіксації тимчасового повернення продукту праці, що споживається, у сферу виробництва: "виробництво-обмін-споживання-обмін-...-споживання-виробництво-...-споживання". Про це переконливо і з достатньою наочністю свідчать результати аналізу кругообігу основного засобу як елемента виробництва.

На кожному етапі перебування продукту праці у різних сферах суспільного відтворення перелік властивостей, яким він має бути наділений, і рівень оцінки цих властивостей стають варіаційними. З одного боку, ці зміни стосуються власне продукту праці, що з часом старіє, тобто вони залежать від моменту його споживання, а з іншого – регулюються запитами потенційного чи реального власників цього продукту.

У сфері споживання, де власник продовжує оцінювати корисність продукту праці, що виступає як основний засіб (елемента виробництва), сам процес оцінки є опосередкованим, бо він проводиться за підсумками суспільного визнання продукту, у створенні якого брав участь основний засіб, який оцінюється.

Корисність основних засобів розкривається через таку економічну категорію, як **споживна вартість**. Сьогодні найбільш поширене таке тлумачення економічної категорії, що розглядається: "Споживна вартість – корисність речі, її здатність задовольняти певну потребу людини, суспільства. Споживну вартість зумовлюють фізичні, хімічні та інші природні властивості речей, а також властивості, надані їм в результаті доцільної діяльності людини. Споживна вартість є здебільшого продуктом праці. Частина споживних вартостей дана природою (повітря, вода тощо). В міру розвитку науки і техніки люди відкривають у навколишньому світі нові властивості речей, збільшуючи різноманітність споживних вартостей".

Приспосована до умов економіки СРСР, характерною ознакою якої була жорстка збалансованість виробничих, а фактично товарних, попиту та пропозиції, в сучасних умовах управління відтворенням основних фондів категорія "споживна вартість" має набути дещо іншої інтерпретації. Аргументом на користь останнього слугує не тільки виявлена невідповідність щодо області дії категорії, а й численні теоретичні коментарі стосовно вкладаєного в поняття "споживна вартість" змісту.

Так, вживане й дотепер поняття "споживна вартість основних фондів" акумулює в собі їх риси як елемента продуктивних сил суспільства, та й то лише тих із створених продуктів,

які мають товарну природу. Вищенаведеному визначенню споживної вартості бракує конкретності для науково-практичного використання, а його застосування в умовах сучасності нівелює та завуальовує особливості основних фондів як об'єкта індивідуального відтворення, якими ці фонди володіють у відповідних сферах суспільного відтворення. Річ у тім, що споживна вартість ототожнюється з фізичним тілом, річчю, наділяється рисами реальних, об'єктивно існуючих предметів. Продукт праці – споживна вартість – розглядається як матеріальний результат людської діяльності, котрий спродукований для обов'язкового споживання, тобто саме в тому контексті, котрий складає економічну квінтесенцію власне основних фондів.

З іншого боку, вважається, що споживна вартість основних фондів зумовлюється однією чи цілим комплексом корисних їх властивостей, придатних для задоволення якоїсь потреби у суспільстві. Ці властивості, відповідно до поглядів, що домінують дотепер, задаються продукту праці у процесі виробництва на весь час його перебування у сферах обміну та споживання, тобто вони залишаються незмінними під час проходження продуктом всіх етапів суспільного відтворення.

На кожному етапі перебування продукту праці у різних сферах суспільного відтворення перелік властивостей, яким він має бути наділений, і рівень оцінки цих властивостей стають варіаційними. З одного боку, ці зміни стосуються власне продукту праці, що з часом старіє, тобто вони залежать від моменту його споживання, а з іншої – регулюються запитами потенційного чи реального власників цього продукту. Тому для однозначного описання деяких важливих сторін даного соціально-економічного явища, а саме: потреби, оцінки корисності, а надалі й доцільності перебування продукту праці на окремих етапах його відтворення та оптимальних форм поступального руху, нами пропонується вживати такі поняття: "виробнича вартість" для сфери виробництва, "споживча (обмінна) вартість" для сфери обміну, "споживна вартість" для сфери споживання.

Дане нововведення має на меті врахувати ту специфіку при оцінці корисності продукту праці, котрою він володіє на різних етапах відтворювального процесу, і, особливо, основного засобу у сфері споживання. У практичному користуванні воно, крім того, дасть змогу впевнено обстоювати власну позицію тому науковцю чи обгрунтовувати раціональні напрямки виробничого споживання основного засобу його власнику, рівню сучасних запитів яких достатньою мірою не відповідає навіть понятійний набір "західних" економістів.

Отже, стосовно продукту праці (основного засобу як окремого елемента виробництва) вважається, що вартість (виробнича, споживча чи споживна) виступає як узагальнена економічна характеристика, з урахуванням якої власник продукту праці оцінює можливість подальшої участі продукту (основного засобу) чи їх сукупності в процесі суспільного відтворення на окремих етапах відтворення індивідуального. Основою для формування такої економічної характеристики є притаманні лише даному продукту праці властивості широкого спектра – технічні, технологічні, соціальні, екологічні, естетичні тощо. Причому, оцінюючи виробничу вартість продукту праці, враховують властивості, надані йому в процесі людської діяльності на основі ретельного вивчення ринку суспільного попиту на властивості певного спектра. Визначаючи споживчу та споживну вартість з переліку властивостей, якими продукт наділяється у виробництві і котрий є найширшим і найповнішим, розрізняють відповідно такі властивості продукту праці, за якими його оцінює потенційний власник чи реальний споживач, або ж ті, які втрачаються ним в процесі задоволення власником своїх потреб. Треба також відзначити й те, що при визначенні споживчої чи

споживної вартості існує ймовірність того, що окремі чи перелік властивостей продукту праці, якими він наділяється спеціально, тобто заради яких власне створюється, можуть бути не визнані суспільно-необхідними чи, навпаки, наявний попит може задовольнятися тими властивостями, якими продукт праці наділений, але існування яких не було причиною його створення. Щодо продукту праці вартість як економічна оціночна характеристика завжди конкретна, бо залежить від часу його перебування у сферах відтворення чи на окремих їх етапах, від власника чи тимчасового споживача, від характеру та місця відтворення тощо.

З урахуванням запропонованих понять події, що стосуються руху продукту праці, можна прокоментувати так. У ході виробництва створюється конкретний продукт, наділений певним комплексом властивостей, які визначають його виробничу вартість. Індивідуальна доцільність виробництва продукту, насамперед, визначається суб'єктом господарювання (його майбутнім власником) на основі попередньо проведеного дослідження питань, пов'язаних з виявленням незадоволеного попиту на потреби у суспільстві, тобто попиту, котрий окреслює відповідний набір властивостей, якими, на думку суб'єкта господарювання, має володіти продукт-основний засіб у сфері споживання. Після закінчення виробничої стадії продукт, через свої характерні властивості, набуває здатності стати основним засобом і ця здатність може виявитися лише за певних обставин, тобто за умови його наступного пересування у сферу обміну, якщо, звичайно, не відзначається варіант перманентного переходу створеного продукту в основний засіб – той випадок, коли вироблений продукт планується до споживання самим його виробником. Невизначеною в часі проходить оцінка корисності продукту, його особливих специфічних властивостей, які обумовлюють на даному етапі потенційну можливість використання продукту для певних цілей споживання. Адже потенційний споживач із всієї сукупності створених пропозицією продуктів праці вибирає лише той, який цікавить його з погляду задоволення певних потреб. Реалізація споживачем можливості вибору потрібного продукту серед інших, покликаних задовольняти одні й ті ж потреби, приводить до отримання ним права власності, що має передбачити доцільність оцінки основного засобу. Дана оцінка має постійний характер через те, що властивості продукту змінюються безперервно та стохастично. Її вплив на споживну вартість основного засобу досить однозначний: споживна вартість, на відміну від вартості споживчої або ϵ , або її немає. Тому для забезпечення прибуткової діяльності власнику основного засобу необхідно вносити корективи до швидкості його руху, а при потребі – вирішувати питання про повернення основного засобу в сферу обміну. За відсутності споживної вартості власник, як правило, приймає рішення про втрату свого права власності на нього. Сьогодні достовірність такої оцінки, що визначає стратегії управління споживанням основного засобу, ускладнюється відсутністю, насамперед, обґрунтованої методики щодо дослідження основних закономірностей прояву властивостей, які споживаються.

Отже, у наведених вище поняттях конкретизуються передбачувані для кожного з етапів руху продукту праці просторові та часові характеристики, а також стратегічна мета відтворення продукту праці – основного засобу як елемента продуктивних сил суспільства – реальний взаємозв'язок між ними та забезпечення локальної безперервності в зміні етапів аж до остаточного завершення його руху.

1. Бернар Н., Колли Ж.-К. Толковий економічний і фінансовий словарь. М., 1994.

2. Тальміна П.В. Фінансові рычаги підвищення фондоотдачі. М., 1990.